

A NÖVEKEDÉSMÍTOSZRÓL

2. rész

SZERZŐ: Tóth Gergely / KÖVET Egyesület

A Lépések előző száma a nemnövekedés mozgalmát mutatta be kritikus szemmel. A cikk első részében röviden bemutattuk a korlátlan növekedés legfőbb kritikusait, akik közül kiemelkedik John Richard Hicks, Herman Daly és Serge Latouche. Megismertük a növekedéspárti nagy közgazdászokat is, főleg Walt Whitman Rostowot és a Nobel-díjas Simon Kuznetset. A második részben először egyfajta fordított időutazást teszünk a tudományos fantasztikumtól a legújabb korig, majd a növekedés felfogásának bibliai és nyelvi gyökereit vesszük szemügyre. Mottónk a „vissza a Földre”, következtetésünk pedig nem a növekedés elvetése, hanem óvatosabb kezelése, a jó és rossz növekedés megkülönböztetése, azaz egy egyenlőbb, igazságosabb társadalom felé haladás.

Cikkünk első részében idéztük Simon Kuznetset, aki 1971-ben kapott közgazdasági Nobel-díjat „a gazdasági növekedés empirikusan megalapozott, a fejlődés gazdasági és társadalmi struktúrájának, folyamatának új és a korábnál mélyebb megértéséhez vezető interpretációjáért”. Kuznets a díj átvételekor mondott nagy hatású beszédében kifejtette, hogy szerinte a gazdasági növekedésnek „nincs nyilvánvaló és közeli korlátja”. A történelem iróniája, hogy Kuznets kitüntetés után mindössze egy évvel, 1972-ben megjelent a Római Klub jelentése *A növekedés határai* címmel [Meadows et al].

A Csillagok háborújától a második világháborúig

A növekedés határtalansága optimista hangulatot tükröz, ami a második világháború utáni újjáépítés sikerére, a világűr és más égitestek meghódításának kezdeti eredményeire is visszavezethető. Néhány évvel a viláégés után [1952] jelent meg Isaac Asimov Alapítvány-trilógiája, amely egy teljesen belakott, végtelen univerzumot vizionál, de a filmkedvelőknek talán ismerősebb a *Csillagok háborúja*. A sci-fi mint műfaj napjainkra is megmaradt, de hangulata sokkal baljósabb lett: a legtöbb új film lepusztult bolygót, gépek lázadását vagy harmadik világháborút fest le, de legfőképp a gazdagok bezárkózását és felelőtlenségét. A növekedés automatikusan mindenkit felemelő jótékony hatásáról egyre kevesebben vagyunk meggyőződve.

De térjünk vissza a Földre! A második világháború lezárása után a világ vezetői még nem látták a növekedés hátulütőit, ezért őszintén ettől várták a béke tartós megőrzését, a fejlődő országok nyomorból való kiemelését a nemzetközi konfliktusok huzamos megelőzését és végül, de nem utolsósorban saját országaik boldogítását s ezzel persze hatalmuk biztosítását. Ebben a folyamatban mérföldkőként tartják számon Harry S. Truman amerikai elnök 1949. január 20-án elmondott beiktatási beszédét. A négyponthos beszédként is ismert program lényege a következő:

1. „Továbbra is feltétlen támogatást nyújtunk az Egyesült Nemzeteknek és a kapcsolódó szervezeteknek, továbbra is keressük tekintélyük megerősítésének és hatékonyságuk javításának lehetőségeit.”
2. „Folytatjuk programjainkat a világ gazdasági talpraállítására.”
3. „Megerősítjük a szabadságszerető népet az agresszió veszélye ellen.”
4. „Neki kell látnunk egy nagy ívű, új programnak, hogy tudományos vívmányaink és ipari fejlődésünk gyümölcseit az alulfejlett nemzetek számára elérhetővé tegyük, haladásuk és növekedésük érdekében.”

Látható, hogy a növekedés két pontot is ad a négyből, egyfelől a háborús károk újjáépítésére, másfelől az *alulfejlett* [ezt a kifejezést hamar korrigálták *fejlődőre*] országok felemelésére. Simon Kuznets és a Chicagói iskola képviselői hittek ebben a célban, s első osztályú szolgálatot tettek a hatalomnak a növekedés ideológiájának tudományos alátámasztására.

Ha visszaugrunk egy világháborút, John Maynard Keynes a párizsi békét elítélő fiatalkori művében, *A békeszerződés gazdasági következményeiben* foglalkozik az első világháborút megelőzően uralkodó társadalmi lélektannal. Itt fejti ki, hogy a növekedés és takarékoskodás [nem fogyasztás] a kapitalizmus hőskorának leglényegesebb motívuma.

Valójában éppen a gazdagság elosztásában mutatkozó *egyenlőtlenség* tette lehetővé a lekötött vagyon és tőkeberuházások hatalmas felhalmozását, ami minden más kortól megkülönböztette e kort. Ennek a figyelemre méltó rendszernek a növekedése egy kettős blöffön vagy megtévesztésen alapult. Egyrészt a munkások gyengeségükből fakadó tudatlanságuk okán elfogadták, avagy rákényszerítették, meggyőzték, netán a szokás, a hagyomány, a tekintély és a társadalom szilárd rendje révén hízélgéssal rávették őket egy olyan helyzet elfogadására, amikor csak nagyon kicsiny szeletkét mondhattak a magukénak abból a tortából, amelyet a természettel és a tőkéssekkel együttműködve állítottak elő. Másrészt viszont a tőkésék azon hallgatólagos alapvető feltétel alapján mondhatták magukénak a torta javát, hogy gyakorlatilag igen keveset fogyasztottak csak belőle. A „takarékoskodás” kötelessége alkotta az erény kilenctizedét, a torta növekedése pedig az igaz hit tárgya lett. [Keynes, 1919, magyarul: 2000, 48–49. o.]

Később, részben pont e szerencsétlen békeszerződés következményeként beállt 1929–33-as gazdasági válság gyógyírjének javasolta a fogyasztás ösztönzését, ami az állami gazdaságpolitikának azóta is vissza-

térő eleme. A növekedés hittételeit Keynes után néhány évtizeddel Simon Kuznets „kanonizálta”, azaz emelte be a magát ekkor már a matematikához hasonlóan egzaktnek tartó közgazdaságtan tudományos tételei közé.

Rostow ideája a fejlődés végéről

Röviden szólnunk kell még a növekedés teoretikusai között *Walt Whitman Rostowról* [1916–2003], aki nemcsak közgazdászként, de politikai tanácsadóként is jeleskedett, nagy szerepet játszva az USA legújabb kori külpolitikájában s ezzel a mai status quo kialakulásában.

Rostow [1960] kimunkálta a később róla elkeresztelt ötlépcsős növekedési modellt, amellyel a történelmi fejlődést képezte le. A társadalom és gazdaság fejlődésének szakaszai eszerint a következők:

1. A tradicionális társadalom [The Traditional Society]
2. A felívelés előfeltételei [The Preconditions for Take-off]
3. A felívelés [The Take-off]
4. Haladás az érettség felé [The Drive to Maturity]
5. A magas szintű tömegfogyasztás kora [The Age of High Mass Consumption]

A rostowi modell fő hibája befejezetlensége. Történelmileg persze érthető, hogy a hatalma csúcán álló USA-beli tudós és politikus egyenes, sőt exponenciálisan felívelő pályán szemlélte az emberiséget az ókortól napjainkig. Rostow természetesen elgondolkodott azon, milyen irányt vehet egy gazdaság fejlődése az érettség állapotának elérése után. Úgy vélte, három lehetséges továbblépési lehetőség jöhet szóba:

1. Az állam növekvő biztonságot, jólétet és esetleg szabadidőt biztosít a dolgozó tömegeknek.
2. Megnövekszik a magánfogyasztás (például többen élnek önálló családi házban, több tartós fogyasztási cikket és szolgáltatást vásárolnak); egyre többen fogyasztanak egyre többet.
3. Az érett nemzetek erőforrásaik jelentős részét nemzetközi hatalmuk kiépítésére használják.

A náci Németország és a sztálini Szovjetunió megpróbálta a harmadik utat, s látványos kudarcot vallott. A skandináv államok és Eu-

rópa több más állama sokáig ingadozott az 1. és a 2. út között, mára egyértelműen a 2. útra esett a választás. A jóléti állapotot és a szociális piacgazdaságot propagáló német és svéd közgazdászok [Walter Eucken, 1940, 1952; Wilhelm Röpké, 1942, 1943; Gunnar Myrdal, 1972, 1974] ma gyakorlatilag nem számítanak főáramúaknak. A válság kiborbanása óta a főáramú gondolkodók szerint az lenne az államok legfőbb feladata [persze a szociális szolgáltatások megtartása mellett], hogy minél olcsóbbak és hatékonyabbak legyenek, leegyszerűsítve: egy jó vállalathoz hasonlóan pozitív eredménnyel zárják az évet.

Rostow tehát levonta a következtetést, hogy a második út a nyertes, ezt követik a sikeres államok. De arról, hogy jöhet-e valami a növekedés után, nem gondolkodott, mintha az emberiség eljutott volna a célállapotba, s a fejlett nemzetek kényelmesen bevárhatnák a lemaradó fejlődőket. Nos, a fejlődés láthatólag másképp alakult...

Szó- és mítoszeredet

A Közgazdasági kislexikon [1987] hosszasan tárgyalja a *növekedési elméletek, növekedési pálya és zéró gazdasági növekedés* címszavakat. A *verseny* és a *versenyképesség*, valamint a *hatékonyság* szintén részletes szócikkel és számtalan utalással, kapcsolódással

szerepel. A közgazdaságtan aktuális bibliájának számító Samuelson-könyv [1990]¹ 9 helyen és 18 oldalon foglalkozik a versennyel, 17 helyen és 76 oldalon a hatékonysággal, 21 helyen és 62 oldalon a növekedéssel. Az *egyenlőtlenség* és a *morál* szavak egyik műben sem szerepelnek, a felelősség csak *korlátolt* - és *korlátlan* - összetételben, az *igazságosság* viszont Samuelsonnál 4 helyen és 19 oldalon, a Kislexikonban nem.

A Magyar Katolikus Lexikonban fordított a helyzet: nincs címszava sem a *versenyképességnek*, sem a *hatékonyságnak*, sem a *növekedésnek*. A „növekedjetelek és sokasodjatok” Ádámnak adott parancsa pontatlan idézés, Isten a Teremtés könyvében így fogalmaz:

„Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsetek be a földet és vonjátok uralmatok alá. Uralkodjatok a tenger halai, az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog.” Azután ezt mondta Isten: „Nézzétek, nektek adok minden növényt az egész földön, amely magot terem, és minden fát, amely magot rejtő gyümölcsöt érlel, hogy táplálékotok legyen. A mező vadjainak, az ég madarainak s mindennek, ami a földön mozog és lélegzik, minden zöld növényt táplálékul adok.” Úgy is történt. [Ter 1, 28–30]

A parancs tehát egyfelől nem korlátlan és mások kárára történő növekedést és kényuralmat jelent, hanem felelős kormányzást, ahol az állatoknak is megvan a kiszabott jussa. Magában a Bibliában – fordítástól függően – kétszer-háromszor szerepel a

növekedetek felszólítás, Pál és Péter leveleiben. Ám a számosságnál is többet mond a konkrét megfogalmazás: *Isten ismeretében, a kegyelemben vagy az üdvösségre* kell növekednünk, ami egy cél felé való növekedést, illetve minőségi fejlődést, gazdagodást jelent, nem pedig mennyiségi növekedést. A latin nyelv több kifejezést használ a növekedésre, úgymint *crēscō*², *accrēscō*³, *accessiō*⁴, *amplificātiō*⁵, *auctus*⁶, de van rossz értelemben vett növekedés is, úgymint *incrēscō*⁷ és *ingravēscō*⁸. Az egyik legrégebbi nyelv mellett érdemes rátekintnünk a legújabbra is: az eszperantóban a nő ige *kreski*, *evolui* vagy *progresi*, de ha valami rendellenesen növekszik, azt az eszperantó a *miskreski* vagy *grandiĝi* igével fejezi ki. Visszatérve a magyar nyelvhez, az 1916-ban kiadott Révai Nagy Lexikon csak egy fél mondatot⁹ szentel a gazdasági növekedésnek, a címszó főleg az emberi test növekedésével foglalkozik, hangsúlyozva annak lassuló tendenciáját és szakaszait. A magyar nyelv értelmező szótára, amelyet pontosan ötven évvel később adtak ki, szintén az élő szervezetek növekedési folyamataként és erkölcsi értelemben használja a nő igét, nem csak a mennyiségi növekedés leírására.¹⁰ Mindebből három fontos következtetést kell levonnunk. Először is meg kell különböztetnünk a jó és rossz növekedést, előbbi támogatnunk az alulfejlett gazdasági szereplőknél és régiókban, leginkább úgy, hogy a túlfejlett aktorok visszafogják növekedésüket, megosztva erőforrásaikat és tudásukat. Másodsor a növekedést erkölcsi értelemben kell értelmeznünk, *nem „alulnézetből”* (egy méretből százalékban kifejezve), *hanem felülről magunkra tekintve* (valami felé). Nem mindenkor méretfokozásra kell törekednünk, hanem az optimális méret elérésére. Mindez könnyen lefordítható a gazdaság nyelvére: a profitmaximalizálás határai nem a profit elvetését jelentik, az anyagi gyarapodásnak pedig ott és addig van értelme, amíg az a valódi emberi fejlődést szolgálja. Harmadszorra kijelenthetjük, hogy a növekedést nem elvetnünk kell, ideaként a csökkenést vagy az állandóságot kítűzve. Más szavakkal: a növekedés fontos eszköz bizonyos helyzetekben, de nem cél és önmagában való jó. Ez a növekedésmítosz trónfosztása, de a növekedés fontosságának megtartásával és egyenlőséggel való kiegészítésével.

A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból valósult meg [K-120044].

IRODALOMJEGYZÉK

- Brüll Mária [1987]: **Közgazdasági kislexikon**. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- Diós István, Viczián János [szerk.] [2007]: **Magyar Katolikus Lexikon**. Szent István Társulat, Budapest
- Walter Eucken [1940]: **Die Grundlagen der Nationalökonomie**. Gustav Fischer, Jena
- Walter Eucken [1952]: **Grundsätze der Wirtschaftspolitik**. J. C. B. Mohr, Tübingen
- Finály Henrik [1884]: **A latin nyelv szótára**. Franklin Társulat, Budapest
- John Maynard Keynes [1920]: **The Economic Consequences of the Peace**. Harcourt Brace, New York
- John Maynard Keynes [2000]: **A békeszerződés gazdasági következményei**. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Simon Kuznets [1971]: **Modern Economic Growth: Findings and Reflections**. Lecture to the memory of Alfred Nobel, December 11. 1971
- Dennis Meadows, Donatella Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III. [1972]: **The Limits to Growth – A report for the Club of Rome’s Project on the Predicament of Mankind**. Universe Books
- MTA Nyelvtudományi Intézet [1966]: **A magyar nyelv értelmező szótára**. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Révai Nagy Lexikona [1911–1935], Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest
- Gunnar Myrdal [1972]: **Érték a társadalomtudományban**. KJK, Budapest
- Gunnar Myrdal [1974]: **Korunk kihívása: a világszegénység**. Gondolat, Budapest
- Pechan Alfonz [2005]: **Magyar-eszperantó szótár**. Peranto Kiadó, Budapest
- Walt Whitman Rostow [1960]: **The Process of Economic Growth**. Oxford University Press
- Wilhelm Röpke [1942]: **International Economic Disintegration**. William Hodge, London
- Wilhelm Röpke [1943]: **A harmadik út**. Aurora, Budapest
- Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus [1990]: **Közgazdaságtan**. KJK, Budapest
- Harry S. Truman [1949]: **Inaugural Address**. 1949. január 20

JEGYZETEK

1. Samuelson [később Nordhausszal közösen kiadott] *Közgazdaságtana* közel 1500 oldalas mű, eddig 19 kiadást ért meg 41 nyelven négymillió példány kelt el belőle.

2. *crēscō* 1. nő, terem, keletkezik; 2. [fő]növekszik, gyarapodik, szaporodik, nagyobbodik, megdagad [folyó]; 3. hatalomra tesz szert, naggyá tesz, tekintélyhez jut
3. *accrēscō* 1. hozzáadó, társul; *dictis accrescit* fides szavai hitelesebbek; 2. megnő, növekszik, fokozódik, gyarapodik, emelkedik
4. *accessiō* 1. odajövetel, közlekedés, [kihallgatáson való] megjelenés; *accessiones* dat meghallgat; 2. hozzájárulás, járulék, függelék, ráadás; *crescendi accessionem* nullam habet nem járulhat hozzá semmi, amivel növekednék; 3. növekedés, gyarapodás, haladás, szaporodás; *növedék*; *accessiones* facit előrehalad
5. *amplificātiō* 1. gyarapítás, bővítés, növelés; 2. hatásos fokozás
6. *auctus* gyarapodás, növekedés; nagyság, erő
7. *incrēscō* 1. ránó, belenő; 2. megnő, növekszik
8. *ingravēscō* 1. elnehezedik, nehézkessé tesz; teherbe esik [nő]; 2. komolyabbá válik [tanulmányozás]; súlyosbodik, nyomasztóbbá válik; [személy] betegbőbbé válik; állapota rosszabbodik; elviselhetetlenebbé válik
9. „Az a többlet, mely a követelésekben az időközi kamatok által jön létre”
10. nő 1. [Élő lény, élő szervezet] a természet törvényei szerint fejlődve nagyobbodik 2. [Növény] a földből lassanként kisarjad; kihajt és fejlődik; terem a. [Növény] valahol [meg]terem, tenyészik b. [Élő testen valamely szerves képződmény] keletkezik, [ki] sarjad; [végtag vagy növénynek valamely része] kifejlődik és nagyobb lesz 3. Valamihez ~ [élő szervezet valamely része] úgy fejlődik, hogy valamivel elválaszthatatlan, szerves egységgé válik; hozzáadó; összenő vele a. Valaki valahova, valakihez, valamihez ~ valaki nagyon megszokik és megszeret valamely helyet, személyt, dolgot, úgy-hogy nem tudna elszakadni tőle; nagyon odaszokik, nagyon ragaszkodik hozzá 4. [Élettelen tárgy, tömeg, jelenség, nagyság] terjedelemben vagy magasságban gyarapodik, nagyobbodik a. [Érték, szám, elvont dolog] számban, mennyiségben, mértékben nagyobbodik, gyarapodik, szaporodik b. [Állapot, természeti vagy társadalmi jelenség] erejében, jelentőségében nagyobb lesz, fejlődik, nagyobbodik, gyarapodik c. Valamivé ~ [elvont dolog, mozgalom, intézmény] alakulva, gyarapodva valamivé fejlődik 5. [Személy valamely tette vagy magatartása következtében] erkölcsi értékben, nagyságban, megbecsülésben gyarapodik; tekintélye, hatalma nagyobbodik